

Sociologija športa kao multiparadigmatska znanost: između scijentizma i novih spoznaja

ZORAN ŽUGIĆ

Fakultet za fizičku kulturu Sveučilišta u Zagrebu

KREŠIMIR DELIJA

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Pedagojske znanosti

UDK: 796.01:316

796.01:303.02

Pregledni rad

Primljeno: 7. siječnja 1997.

Sociologija športa posebna je disciplina opće znanosti o društvu koja istražuje šport kao znanstveni i globalni fenomen ali i specifičnu (subkulturnu) pojavu. Današnju istraživačku tradiciju unutar sociologije športa obilježava dominacija triju paradigmi: pozitivistička, kritička i interpretativna. Njihove međusobne razlike najčešće se objašnjavaju iz metodološke perspektive kao sukob tzv. kvantitativne i kvalitativne metodologije. Globalna slika sadašnjeg stanja u ovoj disciplini opće sociologije poglavito se tumači kao više-manje privremeno stanje kojemu osnovni ton daje borba alternativnih koncepata športa i tjelesnog odgoja prema vladajućem pozitivističkom pristupu njihovom istraživanju. U tekstu se kao konkretan prilog novom pristupu u istraživanju športa i tjelesnog odgoja nudi sistematizacija alternativnih vizija tih pojmova te naznačuju daljnji pravci njihove analize, koji se kreću od (post)modernih analiza prema vizionarskim, više naslućenim nego naznačenim, spoznajama koje omogućuje nadolazeće "novo doba" (New-Age), doba Vodenjaka.

Ključne riječi: ŠPORT, TJELESNI ODGOJ, SCIJENTIZAM, KVALITATIVNA METODOLOGIJA, (POST)MODERNA, NEW-AGE.

Uvod

(1) Rasprava o multiparadigmatskoj strukturi sociologije športa pretpostavlja njezino pojmovno (predmetno) određenje. Riječ je o (relativno) mladoj disciplini opće sociologije, koju je kao "socijalnu fiziku" u drugoj polovici devetnaestog stoljeća utemeljio francuski sociolog Auguste Comte. Time je odredio budući razvitak istraživanjem društvenih pojava. Empirijska orijentacija zamjetna je i u suvremenoj sociologiji športa, ovisno o različitim teorijskim izvedbama. Usmjerenost sociologije na istraživanje društvenih pojava utjecala je na razvitak posebnih sociologija, koje se izdvajaju i profiliraju kao samostalne discipline: industrijska sociologija, urbana sociologija, sociologija odgoja i obrazovanja, sociologije sela i porodice, sociologije slobodnog vremena, masovne kulture i elektronskih medija te, uz druge, sociologija športa.

Prvu studiju o športu kao sociokulturnom fenomenu napisao je H. Stener (*Sport i kultura, 1910*). Prva znanstvena studija koja propituje društvenu bit športa djelo je A. Rissea: *Sociologija športa*, iz 1921. godine. Prvi zamah kao znanstvena disciplina sociologija športa dobiva u kvantitativnom i kvalitativnom smislu tek početkom šezdesetih godina ovog stoljeća. Do 1960. godine objavljeno je oko 800 publikacija o športu kao društvenom fenomenu, no u idućih dvadesetak godina, do 1982. broj se takvih publikacija se udvostručio, a broj knjiga porastao čak za pet puta.

Sociologija športa mlada je disciplina zbog nekoliko bitnih razloga: *prvo*, stoga što je opća sociologija razmjerno novija znanost, *drugo*, zato što se šport kao globalni planetarni fenomen razvija tek u dvadesetom stoljeću koje tendencijski oslobađa veliku i sve veću količinu slobodnog vremena, i *treće*, jer je ona omasovljenje športa u industrijskom društvu u određenom odnosu s velikim ovostoljetnim ideologijama (nacionalizam i boljševizam). Stoga u daljnjoj raspravi o sociologiji športa kao multiparadigmatskoj znanosti treba voditi računa i o ovim razlozima, koji će u navedenom tekstu biti ukratko objašnjeni.

1.1. Utemeljenje sociologije kao znanosti sukladno je poznavanju zapadne kulture i u odnosu je s industrijskim načinom proizvodnje života. Znanost kao temeljna proizvodna snaga učinila je, skupa s tehnikom i tehnologijom, obrat od metafizičkih filozofskih i teoloških istina aristotelovskih i augustinovskih - k empirijskoj znanosti, koja se verificira u praksi. Sukladno tom obratu i sama praksa svedena je na puku korisnost. Sve to na tragu je već spomenute Comteove pozitivističke orijentacije u klasifikaciji znanosti, gdje je sociologija određena kao "socijalna fizika".

Znanost je, dakle, temeljna proizvodna snaga industrijskog društva, ili šire gledajući, moderne. Moderna, osim industrijalizacije i demokratizacije građanskog društva, od francuske buržoaske revolucije do faze zrelog monopolskog kapitalizma, podrazumijeva i prosvjetiteljsku vjeru u razum, znanost i napredak u sekulariziranu kulturu. No, moderna je i uz sebe iznjedrila protuslovlja koja je nasljeđovala postmoderna ili postindustrijsko (informatičko, aktivno, telematičko itd.) društvo. To su protuslovlja između *privatne i javne sfere*, tj. između (građanskog) društva i (političke) države, *civilizacije i kulture, slobodnog vremena i dokolice, kvalitativnih (radikalnih) i kvantitativnih (prestižnih) potreba, masovnog javnog i slobodnog komuniciranja, itd.*

Ukratko, kriza moderne koja se očituje, među ostalim kroz odnos prema prirodi, dakle, kroz ekološku kataklizmu i kroz dosizanje "granica rasta" tzv. stare paradigme (industrijsko društvo) te vladajući europocentrizam u svim sferama društvenog, pospješili su nastajanje postmoderne. Glavno obilježje postmodernističkog društva vidi se u pristajanju na pluralizam u spoznavanju istina, načinu življenja, vrednotama itd. Tako shvaćeni pluralizam dovodi u pitanje etabliranu demokraciju građanskog društva, tj. moderne kao punu vladavinu većine nad manjinom. Za takvo pluralno društvo zalažu se liberali, a konzervativni teoretičari drže da su pluralna demokracija i interkulturalizam postmoderni izrazi za oikofobiju i ksenofiliju, što u krajnjoj liniji, prema njima, vodi gubitku vlastitog, prije svega nacionalnog, identiteta. "New - Age" ili "novo doba", kao uistinu "nova paradigma" i kao odgovor na pluralizam postmoderne i na rasap moderne uvodi u igru drukčiji red istina. No, o tome ćemo nešto više reći u zaključnom dijelu teksta.

1.2. Šport kao totalna i specifična društvena pojava rezultat je razvojnog industrijskog društva dvadesetog stoljeća u njihovih sastavnica. Industrijsko je društvo razdijelilo radno i slobodno vrijeme, mjesto rada i mjesto stanovanja, a brojnu ruralnu porodicu preoblikovalo je u modernu nukleusnu urbanu obitelj. Tim preobrazbama predmodernih u moderna društva priređen je "predmet" sociologiji kao znanosti i njezinim posebnim disciplinama.

Među navedenim pretpostavkama kao sastavnicama suvremenih industrijskih društava slobodno vrijeme ona je sastavnica bez koje nije moguće zamisliti šport kao globalni društveni fenomen. Slobodno vrijeme dostatno za bavljenje športom uvjetovano je klasno i statusno. Očito je da dostatno slobodnog vremena za bavljenje športom imaju oni koji raspolažu novcem, i obrnuto, novca imaju oni koji imaju dovoljno slobodnog vremena, a to su u završnoj fazi akumulacije kapitala u prošlostoljetnom industrijskom društvu bili najmodavci. Industrijski proletarijat istodobno radi 14 do 16 sati dnevno i nema novca, doli za golo preživljavanje i sirotinjsku zabavu u krčmama. Tako je sve do konca prošlog stoljeća šport bio oaza za višu klasu, kao izrazito klasni i statusni simbol elitnog bavljenja igrama. Povijesna i klasna analiza socijalne stratifikacije u športu pokazuje da se njegovom postupnom demokratizacijom dokoličarska klasa postupno povlači u jahanje, lov, sokolarenje i mačevanje kao skupinu elitnih aktivnosti, prepuštajući da, kako bi rekao španjolski filozof Hose Ortega y Gasset, u "pobuni masa" većina ostalih športova prijede u posjed do tada nepriviligiranih slojeva.

Tek u dvadesetom stoljeću, zahvaljujući skraćanju radnog vremena, porastu društvenog standarda, općoj demokratizaciji života te nastanku i jačanju srednje klase, šport gubi primarno elitno obilježje. Posredstvom općeg omasovljenja, shvaćenog dvoznačno kao dolazak masa na povijesnu scenu ali i kao najave drukčijeg klasnog aranžiranja u industrijskim društvima, uz

već spomenutu industrijsku, dakle serijsku proizvodnju, te zahvaljujući općoj demokratizaciji mnogih područja života, šport postaje totalnom društvenom pojavom. Time on definitivno izrasta u "predmet" relevantan za sociologiju. Znatno kasnija znanstvena verifikacija - kako je već naznačeno - sredinom šezdesetih godina dvadesetog stoljeća i etabliranje sociologije kao priznate akademske discipline samo su logična posljedica cjelokupnog procesa postajanja športa relevantnim predmetom znanstvenih analiza.

1.3. Do omasovljenja športa u dvadesetom stoljeću došlo je, dakle, razvitkom industrijskog društva i pripadajuće mu demokratizacije. Zaokret športa, od elitizma u 19. stoljeću do demokratske pojave u suvremenom društvu, doveo je i do promjene teorijskog koncepta u njegovu istraživanju. Ta promjena se, pak, dogodila na dvije razine, na *proizvodnoj i ideologijskoj*. Na proizvodnoj razini ta se promjena, kako je već izvedeno, očituje u razvitku automatizirane serijske proizvodnje. Serijska proizvodnja oslobađa sve više slobodnog vremena za sve šire slojeve industrijskog društva. Nestajanje klasičnog industrijskog proletarijata manifestira se u stratifikacijskim procesima njegova pretvaranja u segmente narastajuće srednje klase, u tzv. robite collars (bijeli ovratnici). No ukupna situacija, u kojoj se čovjek, kao djelatnik u različitim fenomenima svoje radne egzistencije, osjeća kao objekt otuđena i po-stvarena osoba, čini ga kao pojedinca ali i kao pripadnika određene klase ili stratum predmetom manipulacije totalitarnih ideologija.

Mesijanstvo velikih političkih ideologija 20. stoljeća vezano je uz rasu i klasu. Na jednoj strani, frustracije dijela njemačke niže i srednje klase vezane su uz gospodarski i politički rasap Njemačke prouzročen njezinim porazom u Prvom svjetskom ratu, a izlaz je pronađen u izdizanju nacije na temelju ideologije "krvi i tla" (Blut und Boden). Na toj je osnovi nastao nacionalsocijalizam. Na drugoj strani, objektivni položaj i nezadovoljstvo proletarijata razvijenih, a osobito nerazvijenih, zemalja bili su osnovom ideologije mesijanstva komunističkog internacionalizma.

Obje totalitarne ideologije, nacionalistička i boljševička, suočene su s trendom opće demokratizacije društva i, u tom kontekstu, sa športom kao totalnom i specifičnom društvenom pojavom. Totalitarizam kao osnovno obilježje tih ideologija pojavljuje se i na području športa, ali, odjeven u, na prvi pogled, drukčije, novo ruho. Upletanje ideologije očitovale se, primjerice, na Olimpijskim igrama u Berlinu godine 1936. isticanjem arijske rase, a i u različitim oblicima omasovljenja športa u nacionalsocijalizmu. U komunističko-socijalističkim ideologijama športu je dodijeljena glavna zadaća u socijalizaciji masa, prvo, u postavljenim normama i, drugo, u športskim "masovkama" u formi sletova, kroseva, serijske podjele znački i slično, sve da bi se skinuo elitistički biljeg sa športa. Demokratizacija se u oba slučaja koristila kao legitimno naslijeđe industrijskog društva da bi se preko nje i športa kao totalnog društvenog fenomena raširile dominantne ideologije. U tome je bit novovjeke ideološke zloporabe športa.

U demokratski etabliranim društvima, gdje je takva gruba manipulacija športom nemoguća, ukorijenili su se drugi oblici njegove degradacije. Ulaganjem u šport kao najbrže isplativu investiciju - posredstvom reklama, sponzorstva i slično, masama se vlada na mnogo profinjeno, sofisticiraniji način i bez očitovanja neke političke ideje ili lidera. No gospodarstvo novca i kapitala, koje svoje očitovanje danas iskazuje i u karikaturnim oblicima, kao što su famozne atletske utrke za zlatne poluge kao nagrade pobjednicima, uvrstilo je, u krajnjoj namjeri, sve olimpijske ideale, a šport kao manifestacija igre, umjetnosti i kulture ponižen je jednako kao i kad ga se stavlja u funkciju konkretne politike i ideologije.

(2) Rasprava o strukturalnim obilježjima istraživačkih paradigmi u području športa i tjelesnog dogoja

Dosadašnji razvitak istraživanja u znanstvenom polju sociologije športa pokazuje njezinu naznačenu multiparadigmatsku strukturu. Taj razvitak obilježava egzistiranje triju istraživačkih paradigmi: *pozitivističke* (strukturno funkcionalistička), *kritičke* (konfliktna, radikalna) i

interpretativne (simboličko-internacionalistička). U ovom dijelu teksta ukazat ćemo u osnovnim crtama na bitne *ontološke, epistemološke i metodološke* značajke tih paradigmi u području športa (i tjelesnog odgoja). *Interesnu razinu* analize tih koncepata prikazat ćemo u završnom, zaključnom dijelu ovog rada.

Cjelovitu analizu svih četiriju razina: ontološke, epistemološke, metodološke i interesne, sustavno je izložio A. C. Sparkes (1992:9-60). Različite aspekte Sparkesove analize moguće je uočiti i u njegovoj klasifikaciji triju paradigmi.

Tablica 1.
Temeljna obilježja vladajućih istraživačkih paradigmi u području športa i tjelesnog odgoja (Sparkes, 1992:21)

Pretpostavke	Paradigma		
	Pozitivistička	INTERPRETATIVNA	Kritička
Ontologija	Eksterno-realistična	Interno-idealistična ili relativistička	Eksterno-realistična ili interno-idealistična
Epistemologija	Objektivistička, dualistička	Subjektivistička, interaktivna	Subjektivistička, interaktivna
Metodologija	Nomotetska, eksperimentalna, manipulativna	Idcografska, hermeneutska, dijalektička	Idcografska, participativna, transformacijska
Interesi	Predviđanje i kontrola (tehnički)	Razumijevanje i interpretacija (praktični)	Emancipacija (kritičizam i oslobađanje)

2.1. Pozitivistička paradigma polazi od *Comteova* razdvajanja činjenica od vrijednosti, tj. subjekta spoznaje od objekta promatranja. Taj pristup sadržan je i u športsko-pedagogijskim istraživanjima, pod imenom opisno-objašnjavajućeg istraživačkog okvira (descriptive explanatory framework) razvijao se nekoliko desetljeća, ponajprije u Sjevernoj Americi. U području športa i tjelesnog odgoja prevlast pozitivističke paradigme očitovala se u prirodnim i biološkim znanostima, i to u prvom redu u primijenjenoj psihologiji, biomehanici i općoj kineziologiji te u psihologiji športa i prostoru motoričkog učenja (motor learning). Sve do početka šezdesetih godina ovoga stoljeća i pojave konkurencije - interpretivne i kritičke paradigme - pozitivističku su paradigmu prihvaćali i elaborirali pedagozi športa, i srodni im strukovnjaci, bez upita o mogućnosti alternativnih pristupa. Na tragu te ortodoksije razvijale su se tradicionalne i inovirane tehnike i metode za svaku prigodu i prostor, od školske učionice do športske vježbaonice.

Temeljna načela ovog istraživačkog pristupa jesu:

1. *teorija je univerzalna*, ona nadilazi posebne okolnosti i prostore primjene;
2. *neograničeno je povjerenje* u znanstveni postupak kao objektivan, aksiološki i neutralan;
3. *varijable* koje uspostavljaju društvenu stvarnost analitički su *odvojeni i razlikovni dijelovi sustava*; tek naknadnom intervencijom znanstvenika omogućuje se njihovo međusobno povezivanje te posljedična spoznaja intrinzičnih uzroka konkretnog ponašanja;
4. *na djelu je bezgranična vjera u formalizirano znanje* koje se razvija na jasnim i preciznim varijablama izvedenim iz prethodnih istraživanja; i
5. *potraga za scijentističkom slikom svijeta* zakonito vodi *matematičkim metodama* u izgradnji (društvene) teorije.

Kvantifikacija varijabli omogućuje istraživaču pozitivističkog usmjerenja rješavanje svih dvojbi s kojima se susreće. Tako on/ona dolazi do pouzdanih i objektivnih spoznaja koje su znakovite za pozitivistički pristup na ontološkoj, epistemološkoj i interesnoj razini. Ukratko, osnovna obilježja pozitivističke paradigme jesu: *empiričnost, analitičnost, bihaviorizam i kvantitativnost* (Sparkes, 1992:18-24).

2.2 Pod "teorijskim kišibranom" *interpretivne paradigme* sabrani su kvalitativni (nekvalitativni) pristupi. Ta činjenica jasno određuje razliku između pozitivista i interpretivista. Potonji obuhvaćaju ove istraživačke tradicije: *etnografiju, hermeneutiku, naturalizam, fenomenologiju, simbolički interakcionizam, konstruktivizam, etnometodologiju, studij slučaja (sace study) i kvalitativno istraživanje*. Interpretativnost, kao zajednička odrednica navedenim istraživačkim tradicijama, naglašava istoznačnicu sličnih pristupa, a to je *usmjerenost središnjeg znanstvenog interesa na ljudska značenja u društvenom životu* te njihova izloženost pozornosti istraživača.

Stožerna točka oponiranja jest fenomenologija W. Dilthaya. On je ustrajao na strogom razlikovanju pristupa u prirodnim i društvenim znanostima. Prirodne znanosti, prema Dilthayu, bave se nizovima mrtvih stvari, neživim objektima koji postoje izvan i onkraj čovjeka. Za razliku od njih, društvene znanosti istražuju tvorbe čovjekovih ideja i zato su blisko povezane s njihovim očitavanjem u interesima, vrijednostima i emocijama, jednom riječju, s cjelokupnim ljudskim subjektivitetom (u: Smith, prema Sparkesu, 1992:25). Bitno Dilthayevo stajalište, do kojega je u postkantovskoj fazi došao pod Hegelovim utjecajem - ne postoji "stvar po sebi" kao odvojeni realitet prema čovjeku - postalo je sastavnicom svih kasnijih interpretativnih istraživačkih tradicija (Afrić, 1989:156). To znači da su ljudi istodobno subjekt i objekt istraživanja društvenih znanosti. Prema tome je, također, svaka studija o društvenoj stvarnosti istodobno i studija o ljudima. Ovdje su objektivnost i neutralnost namjerno, s ciljem, zamijenjeni *subjektivističkim pristupom društvenoj zbilji prema mjeri čovjeka*.

Sukladno navedenim postavkama temeljna obilježja interpretativne paradigme na teorijskoj razini jesu:

1. *spoznajni relativizam nasuprot pozitivističkom realizmu;*
2. *koherencija nasuprot korespondenciji*, tj. slaganju subjektivne spoznaje s objektivnom stvarnosti;
3. *interaktivizam i epistemološki subjektivizam nasuprot objektivizmu;* i
4. *socijalna suglasnost* kao kriterij valjanosti i pouzdanosti *umjesto vrijednosno neutralne i objektivne znanstvene istine*.

2.3. *Ni kritička paradigma* nije bez povijesnog utemeljenja: u osnovi joj je marksizam kao teorija i ideologija od polovice prošlog stoljeća. Pod njezinim su "teorijskim kišibranom" ove istraživačke perspektive: *neomarksizam, materijalizam, feminizam, frevizam, participatorno istraživanje, kritička etnografija*, itd. Temeljni pojam kritičke paradigme jest *emancipacija*. Emancipacije se drže različite interpretacije unutar kritičke paradigme jer taj pojam olakšava ljudima put do znanja i moći u funkciji njihovih vlastitih egzistencija. Teorijsku usmjerenost konfliktnih istraživača na emancipaciju prati internorealistični socijalni pristup, tj. potraga za "utopijskim energijama" i potencijalima koji, prema njima, postoje u svim socijalnim slojevima, a ne samo među klasičnim industrijskim proleterijatom. Ovaj, u biti, dijakronijski uvid u strukturu (post)modernih društava dovodi ih do individualiziranih spoznaja i olakšava razumijevanje svih dimenzija društvene zbilje.

Na teorijskoj razini uočavamo ova bitna obilježja kritičke paradigme:

5. *položaj radikalnog strukturalizma*, koji se prepoznaje po eksterno neolističkoj ontologiji i objektivističkoj epistemologiji,
6. *položaj radikalnog humanizma*, koji karakterizira internoidealistička ontologija i subjektivistička epistemologija.

Iz navedenih teorijskih postavki moguće je, gledano iz perspektive kritičkog istraživača, nastaviti s njegovim *praktičnim uvidima* i zaključiti ovo:

7. društvo je podijeljeno na skupine koje imaju moć i one koje su ne-moćne;
8. socijalne institucije obnavljaju postojeće stanje (status quo) nejednakom raspodjelom moći među društvenim skupinama;
9. moćni i privilegirani za stvaranje i obnavljanje stečene moći, a ne-moćni i ne-privilegirani za društvenu promjenu;
10. sukobljavanje suprotstavljenih dovodi do napetosti i konflikata koji tinjaju pod prividom socijalnog mira;
11. zadaće kritičkog istraživača jesu navedena protuslovlja, a to se postiže postavljanjem pravih pitanja, npr.: Zašto je nešto tako kako jest, a nije drukčije; i
12. kritički istraživač uvjeren je u mogućnost i značaj transformacije individualne i kolektivne svijesti s ciljem društvene promjene (Griffiu, prema Sparkes, 1992:40).

Na tragu teorijskih postavki interpretativne i kritičke paradigme moguće je predočiti novo drukčije viđenje koncepta športa i tjelesnog odgoja utemeljeno na protupozitivističkim stajalištima.

Te, u biti alternativne vizije, moguće je također prikazati u jednoj skupnoj slici iz koje su vidljiva njihova strukturalna obilježja na ontološkoj, epistemološkoj i metodološkoj razini.

Osobitost "alternativnih vizija" jest prije svega u izboru istraživačkih tema i njihovoj često post-modernističkoj izvedbi. Nije ovdje riječ o novoj ontologiji i epistemologiji, niti o "new-ageu" promišljanju o problemima u području športa i tjelesnog odgoja, nego o pokušajima redizajniranja interpretativnih i kritičkih istraživanja, te, što je osobito značajno, o njihovom prožimanju. Neki od tih pristupa izravno se nadopunjuju i kombiniraju, npr. etnografije kao izvorne interpretativne istraživačke tradicije s kritičkom dijalektičkom analizom. Povezuje ih protupozitivističko usmjerenje, koje se očituje u odbijanju pozitivističke paradigme kao općeprihvatljive "matrice".

Već prvi pogled na gore predloženu tipologiju altrenativnih pristupa sugerira da je bit u drukčijem uvidu u slobodu interpretacije športa i tjelesnog odgoja. Riječ je ne samo o antipozitivističkoj orijentaciji nego o osebujnoj izvedbi, o *de-konstrukciji* i *re-konstrukciji* te *kompilaciji* interpretativne i kritičke paradigme. Jedini izvorno novi, u biti, alternativni položaj vidimo u potpuno teorijski osviještenom, emotivnom otklonu svih nabrojanih pristupa od pozitivističke paradigme. Zasićenost njome pretočena je u uvide koji su na razini teorijske artikulacije urodili doskora nezamislivim spoznajama o živom, pulsirajućem tkivu športa i tjelesnog odgoja.

Pluralizam tih viđenja katkad podsjeća na post-modernistički "luna park ideja" u kojem je, kao u kakvom nadrealnom filmu, sve moguće. No upravo ta šarolikost pripomaže - jer razbija iluzije o nastavku jednodimenzionalne i monističke slike dosadašnjeg stanja - izmjeni stereotipa o pedagogu tjelovježbe kao nastavniku iz "tjelesnog" u neizbježivoj trenirci i sa štopericom u ruci. Bogatstvo različitih pristupa raspiruje nadu da se pomoću alternativnih uvida može stvoriti novo stanje kao protutežu staroj praksi, koju je ozakonila preduga vladavina pozitivističke paradigme u gotovo svim područjima znanosti, napose u sociologiji i pedagogiji športa.

(3) Umjesto zaključka: za "kružni pristup" proučavanju športa i tjelesnog odgoja

3.1. Želimo li odrediti domete i vrijednosti mogućeg interkulturnog, "kružnog pristupa" prema športu i tjelesnom odgoju i naznačiti smjer njihova budućeg razvitka, potrebno je na kraju odrediti i odnos postmoderne prema nadolazećem "novom dobu" ("New Age"), tj. dobu Vodenjaka (Despot, 1996:71). Kako je već naznačeno, moderna kao paradigma znanstvenotehničke civilizacije Zapada započela je prosvjetiteljstvom kao izrazom vjere u Razum, u Znanost, u egzaktne istraživačke postupke. Fizika kao paradigmatički oblik znanosti moderne

Tablica 2:
Temeljna obilježja alternativnih pristupa u području športa i tjelesnog odgoja (Žugić, 1996:234)

Pretpostavke	Alternativni koncepti							
	fenomenološke studije	životne pripovjesti (life stories)	analiza diskursa	feminističke studije	akcijsko istraživanje	curriculum history	etnografske studije	post-strukturalistička tekstuлна konstrukcija realnosti
ontologija	Husserlov subjektivizam	preuzeta iz interpretativne paradigme	interno-idealistička i relativistička (kritička paradigma)	eksterno-realistička ili interno-idealistička (kritička paradigma)	eksterno-idealistička	interno-idealistička, relativistička (interpretativna paradigma)	interno-idealistička, relativistička (interpretativna paradigma)	interno-realistička relativistička (interpretativna paradigma)
epistemologija	spoznajni monoizam	subjektivna realnost individualuma u širem socijalnom, ekonomskom, političkom i povijesnom kontekstu	zajedničko (kolektivno) znanje preko jezika kao medija (preuzeto iz interpretativne paradigme)	spoznajna urojenost u svakidašnji život, umjesto "spoznajnih superiornosti" izvan realiteta	instrumentalno kauzalno objašnjenje	socijalna konstrukcija realnosti	subjektivistička spoznajna preuzeta iz interpretativne paradigme	subjektivistička interpretacija konstruirane stvarnosti (jezik nije zrcalo realiteta)
metodologija	nekvantitativne promatračke procedure	metoda intervjua, dnevnički zapisi, knjige, pisma, dnevnički	koncept okvira, ideografska, hermeneutska, dijalektička (preuzeto od interpretativne paradigme)	anete, intervjui, etnografija prednost kvalitativnoj metodologiji	ideografska, transformativna, participativna (kritička paradigma)	ideografska, hermeneutska, dijalektička (interpretativna paradigma)	ideografska, hermeneutska, dijalektička (preuzeto iz etnografskih studija)	ideografska, hermeneutska, dijalektička (preuzeto iz etnografskih studija)
interesi	emancipacija od prevladavajuće opsesije, homofobije i seksizma	interes za emancipacijske sadržaje (preuzeto iz kritičke paradigme)	razumijevanje i praktična interpretacija (simbolički interakcionizam)	emancipacija i kritičizam	emancipacija i razumijevanje	za praktičke strategije i političke izvore promjene	razumijevanje i interpretacija (interpretativna paradigma)	za alternativne načine tekstualne (re)prezentacije više-dimenzionalnih stvarnosti

najdalje je otišla u razotkrivanju Prirode. Prirodnoznanstvena istina o prirodi jest ona što nudi takav pristup, Drugi oblik istine jest onaj koji je rezultat spoznaje živih bića i onog oku nevidljivoga, a ne predmeta; u žarištu je znanost kao što su filozofija i teologija. Potonja istina nije dostupna određenju znanosti te kao takva ne može ni spoznati ni opovrgnuti posljednju istinu, istinu Vjere. Ta se istina na epistemološkoj razini artikulira u spoznaji da građansko društvo u praktičnoj sferi života priznaje vjeru kao privatnu stvar jedinke. Budući da u paradigmi moderne kao znanstveno tehničke civilizacije Zapada, u kojoj se razumije odnos jednog društva prema bitku i biću, tj., filozofski govoreći, odnos čovjeka prema Apsolutu prirode, drugog čovjeka i njegovih interpersonalnih odnosa, nema oštrog razlikovanja prirodnoznanstvenog materijalizma i metafizičkog materijalizma. Iz svega moguće je izvesti *zaključak o civilizaciji moderne kao materijalnom, hedonističkom pa i ateističkom.*

Prema svemu rečenom, moguće je složiti se s autorima koji tvrde da kataklizmička kriza znanstveno-tehničke civilizacije i euromocentrizam dvadesetog stoljeća dovodi do krize cijele paradigme moderne (Despot, 1996:86). Upravo je raspad moderne značajka koja određuje postmoderna kretanja. Postmoderna kretanja određena su interkulturalizmom, zahtjevima za slobodom pojedinca da sam izabere bilo koji svjetonazor, vrednote i način življenja. Tako shvaćeni pluralizam dovodi u pitanje etabliranu demokraciju građanskog društva utemeljenu na privatnom vlasništvu i parlamentarizmu.

Za razliku od postmoderne, "New Age" nije samo refleks krize moderne. On je jedan potpuno novi pristup, uistinu "novo doba" nastaje u obratu razmišljanja o tome što su znanost i znanstvena istina u odnosu prema prirodi, i to upravo od teoretskih fizičara kao znanstvenika frontalne discipline "stare paradigme". Novi odnos prema znanstvenoj istini uključuje i "brak" znanosti i mistike. No, ovdje nije riječ o interkulturalnosti u smislu postmoderne, nego o priznanju nedostatnosti racionalnih i kvantitativnih metoda za spoznavanje posljednjih istina. Stoga "New Age" uključuje u tu spoznavanje meditativne tehnike Istoka. "Nova paradigma" tako raskida s materijalističkom civilizacijom Zapada kako u metafizičkom tako i svakidašnjem smislu života. "New Age" ne poznaje dualizam vjerskih i znanstvenih istina moderne, nego priznaje samo evoluciju jednog jedinog - duhovnog - načela. Tako predstavnici "New Age" dolaze u sukob i s predstavnicima "stare paradigme" u znanosti i sa svim konfesijama institucionalne vjere s crkvama (Despot, 1996:113-115).

Ukratko, "novo doba" temelji se na promjenama i shvaćanju odnosa znanosti i prirode. To shvaćanje prerasta u novi socijalni pokret, a pripadaju mu svi koji se zalažu za ekološki pristup prirodi. Ekologija bez krajnjih duhovnih uvida u prirodu i nema smisla jer se, u suprotnom, cinično govoreći, svodi na zakonsku regulativu koja "nameće" pročištače zraka industriji ili završava prosvjetiteljskim pohodom i lovom "zelenih" na proizvođače plastičnih boca i vrećica. Ta razina akcije jednostavno nije dostatna na nadolazak "novog doba". "New Age" se, naime, izriječno ograđuje od svake, pa i lokalne politike; nastaje samo s promjenom pojedinaca. *Evolucija duha kao jedine zbiljnosti svijeta* astrološki se, kako je već rečeno, vezuje uz promjenu u zodiaku iz razdoblja Ribe u razdoblje Vodnjaka.

Put oduhovljenja pojedinca vodi kroz alternativu i u medicini, u načinu prehrane, pa i u športu. "New Age" nije samo jedno od post-modernističkih strujanja jer, kao novi socijalni pokret, obuhvaća sve šire slojeve ljudi željnih mira i novog odnosa prema prirodi. Kao preokret iz "stare" u "novu" paradigmu vođen je znanstvenicima (npr. Capra, Graf 1990 i 1991), koji u istraživanje unose "neznanstveni" pristup u usporedbi sa znanstvenim istinama i postupcima iz doba moderne. Prema svemu navedenom "alternativne vizije" športa i tjelesnog odgoja nikako se ne smatraju stoga izvornim pristupima u sklopu postmodernih strujanja, nego znacima "nove paradigme". No, i taj slijed događanja neizbježno vodi od "luna parka ideja" jednom "novom dobu" i novom redu istina.

3.2. Način i putove "kružnom pristupu" konceptima športa i tjelesnog odgoja, držimo, moguće je realizirati jedino iz teorijskog uporišta u sociokulturnoj antropologiji. Ta znanost bavi se čovjekom kao bićem koje ima svoje tjelesne ali i duhovne potrebe, te je, jednako tako, i u "pupčanoj" svezi s biološkom i s filozofijskom antropologijom. Potreba za interdisciplinarnim proučavanjem čovjeka proizlazi iz sintetičkog određenja kulture. Ona u modernijem značenju te riječi (Puffendorf, 18. st.) kao univerzalni ljudski fenomen (individualni i generički) jest njegovanje, usavršavanje čovjekovih naravnih (urođenih) datosti i svojstava, oplemenjivanje njegova svijeta, uljudjivanje cjelokupne organizacije njegova života, jednoj riječi, ozbiljnije ideje humaniteta. Preneseno, to je cjelokupnost i rezultat materijalnog i duhovnog proizvođenja i stvaralaštva (poiesis) i njegovih rezultata i tvorevina, kojima čovjek u povijesti namiruje svoje složene potrebe, osmišljuje, tj. kultivira svoje življenje. Kultura je skup svih procesa i tvorevina što su nastale kao rezultat i materijalne i duhovne intervencije čovjeka (ljudskog rada) u prirodi, društvu i ljudskoj duši što se očituje posebnim oblicima njezina izražavanja kao što su kultura rada, tehnička kultura, fizička kultura (jednako i šport, dodao Z. Ž.), zdravstvena kultura, politička kultura, kultura življenja (stil života), osobna kultura, itd. (Skledar, 1996:107 i 109).

Iz tog određenja kulture izvedena je u suptilna razlika, ili bolje rečeno, naznačena pupčana sveza između kulturne i socijalne antropologije, premda je zapravo riječ o jednoj znanosti, ali s dva naglaska i kuta promatranja. A prema Levi-Straussovoj distinkciji, socijalna antropologija težište stavlja na čovjekove oblike duha i društvene organizacije (Frazer), a kulturna na čovjekove djelatnosti i tvorevine ("homo faber") u smislu mijenjanja njegova okoliša da bi se održao ... Ukratko, socio-kulturna antropologija "istražuje razvitak i širenje materijalne i duhovne kulture uopće, te, prije svega, ispituje kako oblici ljudskog duha - mit, religija, umjetnost, kao i znanost i tehnika zadovoljavaju i namiruju, psihičke, duhovne i socijalne potrebe pojedinaca (u prošlosti i suvremenosti), te kako osiguravaju njihovu društvenu povezanost i opstanak" (Skledar, 1996:111).

Upravo u ovom širokom prostoru sociokulturne antropologije nalazimo utemeljenje za jedan "kružni", interdisciplinarni, u biti holistički pristup istraživanju športa i tjelesnog odgoja. Takav pristup moguć je stoga što suvremena interpretacija omogućuje da se nadvladaju ograničenja klasične socio-kulturne antropologije. Suvremena je sociokulturna antropologija s kompleksno određenim shvaćanjima čovjeka, kulture i društva pokazala svijest o složenosti i granicama vlastita istraživanja. Te su granice omedene okvirima mogućnosti "teorijskog dohvaćanja čovjeka i njegova svijeta uopće, a zatim i svoje upućenosti na bliske i komplementarne discipline duha i znanosti koje se bave čovjekom i njegovom kulturom - filozofsku antropologiju i filozofiju kulture, suvremenu etnologiju, sociologiju i socijalnu psihologiju i ostale srodne znanosti" (npr. kineziologiju - Z. Ž., Skledar, 1996:143). Holistički pristup omogućio je adekvatne uvide u strukturu športa i tjelesnog odgoja te omogućuje njihovo povezivanje s drugim segmentima društvenog bitka.

LITERATURA

- Afrić, V. (1989) **Struktura sociološke teorije**, Zagreb, Naprijed.
- Capra, F. (1990) **Das neue Denken**. Bern, München, Wien: Scherz.
- Delija, K., Z. Žugić (1996) Društveni status tjelesne i zdravstvene kulture - prilog propitivanju ugleda struke. U: **Zbornik radova 5. Ljetne škole pedagoga fizičke kulture Republike Hrvatske**, Rovinj 25. - 29. lipnja 1996. Zagreb: Savez pedagoga fizičke kulture Republike Hrvatske, 10-12.
- Despot, Bl. (1996) **New Age i Moderna**. Zagreb: Biblioteka Filozofska istraživanja.
- Ferguson, M. (1982) **Die Sanfte Verschwiegung**. Basel: Spynx Verlag.
- Grof, S. (1991) **Geburt, Tod und Transzedenz**. Reinbek bei Hamburg: Taschenbuch Verlag GmBH Rowohlt.

- Kirk, D. (1992) Curriculum history in physical education: a source of struggle and a force for change. **Research in Physical Education and Sport: Exploring Alternative Visions**. London, Washington, D. C.: The Falmer Press, str. 210-230.
- Mattenklott, G. (1993) Politika tijela ili iščezavanje osjetila. u: **Postmoderna ili borba za budućnost**, ur. Kemper P., Zagreb: August Cesarec, 188-205.
- Mutschler, H. D. (1990) **Physic, Religion und New-Age**. Würzburg: Echter.
- Petrović, K. (1983) Kritički osvrt na dosadašnji razvoj sociologije sporta. **Fizička kultura**, 37., 5:346-350.
- Schorsch, C. (1989) **Die New-Age Bewegung**. Gueterloh: Guetersloher Verlagshaus Gerd Monh.
- Scraton, S.: Flintoff, A. (1992.) Feminist research and physical education. **Research in Physical Education and Sport: Exploring Alternative Visions**. The Falmer Press. London, Washington, D. C., str. 167-187.
- Skledar, N. (1996) **Čovjekov opstanak - uvod u antropologiju**. Zagreb: Biblioteka Filozofska istraživa-nja.
- Sparkes, A. C. (1992) The paradigms debate: An extended review and celebration of difference, in: Sparkes, A. C. (ed) **Research in Physical Education and Sport-Exploring Alternative Visions**. London, Washington: The Falmer Press, 9-60.
- Tinning, R. (1992) Action research as epistemology and practice: transformative practice in physical education. **Research in Physical Education and Sport: Exploring Alternative Visions**. Washington, D. C.: The Falmer Press, str. 188-209.
- Welsch, W. (1993) Postmoderna, u: **Postmoderna ili borba za budućnost**, ur. Kemper P., Zagreb: August Cesarec, 9-32.
- Žugić, Z. (1988) **Informacijsko društvo - nova paradigma?**, Beograd: CIDID.
- Žugić, Z. (1996) **Uvod u sociologiju sporta - Sport kao znanstveni i društveni fenomen**. Zagreb: Fakultet za fizičku kulturu.

THE SOCIOLOGY OF SPORT AS A MULTI-PARADIGMATIC SCIENCE: BETWEEN SCIENTISM AND NEW CONCEPTIONS

ZORAN ŽUGIĆ

Faculty of Sport, University of Zagreb

KREŠIMIR DELIJA

Faculty of Philosophy, Pedagogical sciences, University of Zagreb

The sociology of sport is a distinct discipline of a general social science which analyses sport as a scientific and global phenomenon as well as a specific sub-cultural phenomenon. Contemporary research tradition in the sociology of sport is marked by the domination of three paradigms: positivist, critical, and interpretative. Their conflicts are usually explained from a methodological perspective as a conflict of the so called quantitative and qualitative metrology. The present situation in this discipline of the general sociology is mainly sees as a more or less temporary state, mainly defined by the struggle of alternative concepts of sport and physical education on the one side and the mainstream positivistic approach of its research. The article offers a contribution to the new approach of sport and physical education research, through a systematisation of alternative vision of these notions. New directions of the analysis are offered, ranging from post-modern analyses to visionary explanations related to the coming of the "New Age", the time of Aquarius.